

Moterų įvykdyti nužudymai Lietuvoje: 1922–1940 metų Šiaulių apygardos teismo bylų analizė

Robertas Každanas

Lietuvos istorijos institutas

r.kazdanas@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1863-4637>

<https://ror.org/052hz8t89>

Anotacija. Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti Lietuvoje moterų įvykdytas žmogžudystes, kurias pirmąją instanciją nagrinėjo Šiaulių apylinkės teismas. Nuo pat įkūrimo 1922 metais Šiaulių apygardos teismo jurisdikcijai priklausė apie trečdalis Lietuvos Respublikos teritorijos ir gyventojų, todėl jo išlikusi medžiaga yra reikšminga rekonstruojant oficialiuose statistiniuose leidiniuose neaprašytų nusikaltimų Lietuvoje bruožus.

Nusikalstamų veikų ir sankcijų apibrėžimą reglamentavo 1903 metų Rusijos imperijos Baudžiamasis kodeksas, priimtas Lietuvoje 1918 metais ir su nedideliais pakeitimais galiojęs iki 1940 metų, neprieštaraudamas Lietuvos Valstybės Konstitucijai ir įstatymams. Gyvybės atėmimas buvo aprašytas Baudžiamojo kodekso 22-ame skyriuje, kurį tikslinga tipologizuoti į suaugusio žmogaus nužudymą, naujagimio nužudymą, pagalbą nusižudyti bei žmogaus vaisiaus sunaikinimą.

Ištyrus išlikusias Šiaulių apygardos teismo 163 bylas ir 115 teistų moterų atvejus, pavyko atskleisti dažniausiai pasitaikusias žmogaus nužudymo aplinkybes, nustatyti, kokie motyvai paskatino moteris nusikalsti ir koks buvo vyraujantis nusikaltėlių socialinis portretas. Atlikus tyrimą, nustatyta, kad 87 moterys buvo nuteistos dėl neonaticido, sukėlus kūdikiui asfiksiją. Kiti 20 atvejų buvo susiję su tyčiniu ar 8 su netyčiniu suaugusio asmens nužudymu.

Pagrindinės sąvokos: moterų nusikaltimai, neonaticidas, nužudymas, Pirmoji Lietuvos Respublika.

Murders Committed by Women in Lithuania: an Analysis of Šiauliai District Court Cases of 1922–1940

Abstract. The aim of this paper is to analyse the homicide cases committed by women in Lithuania, which were examined in Šiauliai District Court of the first instance. Since its establishment in 1922, the jurisdiction of Šiauliai District Court included approximately one-third of the interwar Lithuania territory and population. Therefore, its surviving material is significant to the reconstruction of features of the crime in Lithuania, which have not been included in official statistical publications.

The definition of criminal acts and sanctions were regulated by the Penal Code of the Russian Empire, which was enacted in 1918 and was valid until 1940 with slight modifications in order not to conflict with the constitution and laws of the State of Lithuania. Deprivation of life was described in the 22nd chapter

Gauta: 2024-09-13. Priimta: 2025-03-04.

Received: 13/09/2024. Accepted: 04/03/2025.

Copyright © 2025 Robertas Každanas. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

of the Penal Code and specified the killing of a person, the killing of a newborn, assisted suicide, and the destruction of a fetus.

The research of 163 court cases and 115 convicted women made it possible to reveal the most common circumstances of murdering a person, to identify what were the motives that prompted the woman to commit the crime, and what was the prevailing social characteristic of female criminals. The investigation found that 87 women were convicted of neonaticide, causing asphyxiation of a baby. Another 20 cases involved intentional homicide and 8 involved involuntary manslaughter of an adult.

Keywords: female criminality, neonaticide, murder, interwar Lithuania.

Įvadas

Moterų įvykdyti kriminaliniai nusikaltimai sulaukia didelio rezonanso Lietuvoje. Visuomenėje ilgą laiką vyravo archetipinis moters įvaizdis, kurio mozaiką sudaro socialios asmenybės ir pagrindinės šeimos instituto globėjos detalės. Fizinė jėga ir agresyvus elgesys tapatinti kaip vyriškos lyties atributai, implikuojantys nusikaltimų fenomeną. Įprastai moteris įtraukiama į visuomenės kategoriją, kuriai gresia rizika tapti nusikaltimo auka dėl fiziškai stipresnių vyriškos lyties asmenų prievartos.

Gyvybės atėmimo nusikaltimai, kuriuos įvykdo moterys, kontrastuoja su paminėtais stereotipais. Baudžiamajon atsakomybėn patrauktų moterų bylų siužetai gali poliarizuoti visuomenę, pastarajai kvestionuojant, ar nusikaltimą padariusi moteris nėra pati tapusi jai nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių auka. Prie visuomenės diskusijų sklaidos prisideda žiniasklaidos veiksnys: naujienų turinį formuojantys žurnalistai gali tikslingai eskaluoti kriminalinio turinio žinias, sukeldami dar didesnę susidomėjimą teismo procesais. Nuo 1925 metų fiksuoti *Lietuvos statistikos metraščio* duomenys sufleruoja, kad moterų nusikaltimai nebuvo reti ir Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Spaudos publikacijų apie nusikaltimus imtis leidžia teigti, kad to laikotarpio visuomenę intrigavo kriminalinių bylų siužetai.

Istoriografiniu požiūriu moterų įvykdytų Pirmojoje Lietuvos Respublikoje nužudymų tema dar nėra detalai nagrinėta. Vykdam tyrimą, conceptualiai buvo remiamasi užsienio autorių istoriografiniais tyrimais. Teorinę prieigą pasiūlė Sharon A. Kowalsky (2009) studijoje apie moterų nusikaltimų fenomeną XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Rusijoje, kurioje apžvelgta kriminologijos idėjų raida Rusijos imperijoje, nusikalstamų veikų teisinis apibrėžimas, socialiniai ir geografiniai veiksniai, sąlygoję moterų įvykdytų nusikaltimų specifiškumą.

Pažymėtina, kad feministinės kriminologijos kryptis nuo XX a. pabaigos sulaukia vis didesnio tyrėjų dėmesio, ypač Jungtinėje Karalystėje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Australijoje. Moterų nusikaltimų savitumą kriminologijoje apibrėžė Freda Adler (1975), Carol Smart (1978), Meda Chesney-Lind ir Lisa Pasko (Chesney-Lind & Pasko, 2004), kiti tyrėjai. Susiklosčiusį feministinės kriminologijos spektrą išsamiai apžvelgė ir kategorizavo Clair M. Renzetti (2013), išskirdama tris vyraujančias kryptis – liberaliąją, moterų subordinacijos ir tapatybių teoriją.

Šiame straipsnyje pasitelkiamas šaltinių kritinės analizės, statistikos, aprašomasis ir sintezės metodai. Tokį pasirinkimą lėmė nagrinėjamos temos naujumas Lietuvos istorio-

grafijoje, pareikalavęs ištirti skirtingo pobūdžio temas – Pirmosios Lietuvos Respublikos teismų sistema, galiojusį Baudžiamąjį kodeksą, nacionalinės statistikos metraščio klasifikaciją, XX a. ketvirto dešimtmečio etnografinius tyrimus. Tyrimo metu reikėjo susisteminti ir kontekstualizuoti gausius nepublikuotus archyvinius, išlikusius statistikos bei spaudos šaltinius ir juos problemiška išanalizuoti.

Antrojo pasaulinio karo įvykių nulemta suirutė ir sovietinės okupacijos laikotarpis sąlygojo tai, kad dalis šaltinių, reflektavusių Pirmosios Lietuvos Respublikos nusikaltimus, buvo prarasti, pažeisti arba sunaikinti. Lietuvos centriname valstybės archyve išliko reikšmingi tiriamojo laikotarpio teismų medžiagos fragmentai, iš kurių gausiausia yra apygardos teismų pakopos dokumentika. Šiaulių apygardos teismo bylų masivas su užfiksuotais teistų moterų parodymais, ikiteisminio tardymo medžiaga, teisėjų kolegijos sprendimais yra gausiausia išlikusi ir kryptingiems tyrimams viešai prieinama šaltinių bazė. Archyvinės medžiagos išnagrinėjimas įgalintų detaliau tirti tarpukario laikotarpio moterų nusikaltimų specifiką, kuri nepateko į publikuotus kriminalinės statistikos metraščius – tai yra nusikaltimų įvykdymo priemonės ir erdves, išsamesnius nusikaltusių asmenų prozopografinius bruožus.

Straipsnyje keliama tikslai, ištyrus išlikusią 1922–1940 metų laikotarpio Šiaulių apygardos teismo baudžiamųjų bylų medžiagą, yra nustatyti: 1) Šiaulių apygardos teismo jurisdikcijos areale moterų įvykdytų žmogžudysčių aplinkybes; 2) kokie buvo pagrindiniai moteris nusikalsti paskatinę motyvai; 3) kokia buvo vyraujanti nusikaltusių moterų socialinė charakteristika.

Pagal galiojusią Lietuvos baudžiamąją teisę, gyvybės atėmimo nusikaltimu buvo kvalifikuoti ir abortų atvejai, tačiau jie nebus nagrinėjami šiame straipsnyje dėl aukšto šios kriminalizuotos veikos latentiskumo veiksnio ir gemalo sunaikinimo būdų, kurie ženkliai skyrėsi nuo žmogaus nužudymo specifikos¹.

Peržiūrėjus Lietuvos centriname valstybės archyve visas išlikusias Šiaulių apygardos teismo fondo bylas, buvo identifikuotos 1922–1940 metų laikotarpiu šio teismo nagrinėtos 163 bylos dėl inkriminuotų 174 moterims nusikaltimų dėl žmogaus nužudymo, iš kurių 115 moterų buvo pripažintos kaltomis ir sulaukė bausmės.

Gyvybės atėmimo rūšių eksplikacija Baudžiamajame statute ir nacionalinės statistikos parametrai

Lietuvos Valstybės Taryba 1918 metų lapkričio 28 dieną atskiru įstatymu nustatė trijų teismo pakopų sistemą ir įgalino cirkuliuoti 1903 metų Rusijos imperijos Baudžiamąjį kodeksą (Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas, 1919, p. 6–7). Šis kodeksas buvo pakoreguotas, panaikinus tam tikrus straipsnius ir sąvokas, prieštaravusias Laikinajai

¹ Abortų atlikimo ypatybės tarpukario Lietuvoje ir tuometinės visuomenės požiūrio į abortų problemą spektras išsamiai pristatytas Miglės Mataitytės straipsnyje, žr. Mataitytė, M. (2019). „Abortų problema Lietuvoje 1919–1940 metais“. *Kauno istorijos metraštis*, p. 179–195. Abortų kriminalizavimo tema nagrinėjama Ingos Daukšaitės straipsnyje, žr. Daukšaitė, I. (2015). „Baudžiamųjų įstatymų, reglamentavusių atsakomybę už neteisėtą abortą Lietuvoje, raida“. *Teisė*, 96, p. 25–37.

Lietuvos Valstybės Konstitucijai ar priimtiems įstatymams (Vilbikas, 2018, p. 16–17). Nuo 1919 metų lapkričio mėnesio valstybės teisės aktuose ir vertimuose nusistovėjo *Baudžiamojo statuto* pavadinimas. Šis dokumentas Lietuvoje galiojo iki pirmosios sovietinės okupacijos, nepaisant pastangų parengti nacionalinės teisės bazę pagal naujausius Europos valstybių pavyzdžius. Nuo 1928 metų veikusi Valstybės Taryba tik 1938 metų pabaigoje sudarė komisiją Lietuvos baudžiamajam kodeksui rengti, tačiau jos įdirbis parengus trijų knygų projektus ir sulietuvinus teisinės sąvokas nebuvo realizuotas (Maksimaitis, 2012, p. 284–292).

Kriminalizuotas gyvybės atėmimo rūšis ir teismines sankcijas reglamentavo Baudžiamojo statuto 22 skyrius (Baudžiamasis statutas, 1934, p. 371–393). Jame aprašytas įvairias gyvybės atėmimo aplinkybes, atsižvelgiant į nusikaltimo taikinį ir realizavimo būdą, tikslinga tipologizuoti į suaugusio asmens nužudymą (453–460, 464 straipsniai), naujagimio nužudymą (461 straipsnis), pagalbą nusižudyti (460, 462, 463 straipsniai) ir abortą (465, 466 straipsniai). Baudžiamajame statute nurodytos nusikalstamos veikos buvo išskaidytos į atskirus straipsnius, fiksuojant įvairias sankcijas aukos statuso atžvilgiu – pavyzdžiui, už asmens nužudymą buvo numatyta ne mažesnė kaip 8 metų sunkių darbų kalėjimo bausmė, už giminaičio, kunigo, valdininko, darbo viršininko ar karinės sargybos pareigūno nužudymą grėسė ne mažesnė kaip 10 metų sunkių darbų kalėjimo bausmė, o už savo biologinės motinos ar tėvo nužudymą – kalėjimas iki gyvos galvos. Motina, kuri nužudė savo gimusį nesantuokinės kilmės kūdikį, turėjo būti baudžiama kalėjimo sankcija, tačiau Baudžiamojo statuto 461 straipsnis nespėcifikavo standartinės bausmės trukmės, suteikdamas galimybę teismui ją paskirti savo nuožiūra.

Svarbu pažymėti, kad *Lietuvos statistikos metraštis* visus 1925–1934 metais šalies teismų priimtus nuosprendžius, susijusius su Baudžiamojo statuto 22 skyriumi, subendrinę į „Gyvybės atėmimo“ nusikaltimų grafą. Dėl šios priežasties per paminėtą dešimtį metų laikotarpį nėra įmanoma nustatyti tikslaus skaičiaus, kiek moterų atliko neonaticidą, tyčinę ar netyčinę žmogžudystę bei atskirti aborto atvejus, kurie neaktualūs tyrimui. Šiuo atveju Šiaulių apygardos teismo medžiaga yra naudinga, siekiant preliminarai rekonstruoti asmens nužudymo įvairovę areale, kuris įtraukė apie trečdalį Lietuvos Respublikos teritorijos ir populiacijos.

1935–1939 metų laikotarpio *Lietuvos statistikos metraščio* duomenys yra detalesni, atskirai pateikus teismuose įrodytus tyčinius nusikaltimus, įvykusius nužudymus dėl susijaudinimo ir neatsargumo, neteisėto aborto ir neonaticido atvejus. Oficialiame registre užfiksuota, kad 1935 metais Lietuvos teismuose, neįtraukus Klaipėdos krašto, buvo nuteista 118 moterų dėl neteisėto aborto ir gimstančiųjų nužudymo, 8 moterys nuteistos dėl tyčinio nužudymo, o 7 moterys – dėl nužudymo būnant afekto būsenos ar dėl neatsargumo (1935 m. Lietuvos statistikos metraštis, 1936, p. 296–297). Panašūs nuteistųjų už gyvybės atėmimo nusikaltimus skaičiai fiksuoti ir 1939 metais – atitinkamai: 119, 11 ir 7 moterys (1939 m. Lietuvos statistikos metraštis, 1940, p. 84–85). *Lietuvos statistikos metraščio* duomenys sufleruotą, kad suaugusio asmens homocidas buvo kasmet, bet retai moterų atlikta nusikalstama veika, o statistinius rodiklius iškėlė abortų ir neonaticido atvejai. Dėl šios priežasties nuo 1931 iki 1939 metų moterų, padariusių gyvybės atėmimo nusikaltimus, skaičius viršijo vyrų skaičių.

Išlikusių Šiaulių apygardos teismo bylų apimtis

Šiaulių apygardos teismas buvo įkurtas 1922 metų sausio 31 dieną Steigiamojo Seimo priimtu atskiru įstatymu, kurį tų metų vasario 22 dieną paskelbė Lietuvos Respublikos prezidento pareigas ėjęs Aleksandras Stulginskis (Šiaulių apygardos teismo įsteigimo ir Kauno apygardos teismo etatų sumažinimo įstatymas, 1922, eil. 705). Į šio teismo jurisdikciją įėjo Biržų–Pasvalio, Kretingos, Mažeikių, Šiaulių, Tauragės ir Telšių apskritys, atskyrus jas nuo Kauno apygardos teismo teritorijos (Vilbikas, 2007, p. 246).

Įsteigtas Šiaulių apygardos teismas užėmė ypatingą vietą Lietuvos teisminėje sistemoje geografiniu ir populiacijos atžvilgiu. Šio teismo jurisdikcija, remiantis 1923 metų Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, užėmė 19 583 km² plotą (apie 37 procentus tuometinės Lietuvos Respublikos teritorijos, neįskaičiuojant autonominio Klaipėdos krašto) ir įtraukė 669 597 gyventojus (apie 33 procentus Lietuvos Respublikos populiacijos)². 1925 metais teismo jurisdikcijos teritorija nežymiai sumažėjo, įsteigus Panevėžio apygardos teismą (Panevėžio apygardos teismo įstatymas, 1925, eil. 1282). Biržų–Pasvalio apskrities pietinė dalis perėjo į Panevėžio apygardos teismo arealo ribas, tačiau Šiaulių apygardos teismo jurisdikcijoje paliktas Biržų miestas su Biržų, Naujojo Radviliškio, Pabiržės ir Papilio valsčiais. Reformavus 1933 metais Lietuvos teismų sistemą (Teismų santvarkos įstatymas, 1933, eil. 2900), Šiaulių apygardos teismo jurisdikcijoje liko Kretingos, Mažeikių, Šiaulių, Tauragės ir Telšių apskritys, o Biržų apskritis, išskyrus Žeimelio valsčių, įtraukta į Panevėžio apygardos teismo veikimo ribas. Šiaulių apygardos teismo jurisdikciją papildė iš Kauno apygardos teismo veikimo ribų perkelta šiaurinė Raseinių apskrities dalis (Vilbikas, 2007, p. 294–295). Teismo jurisdikcijos arealas ir toliau užėmė apie trečdalį nepriklausomos Lietuvos Respublikos teritorijos.

Šiaulių apygardos teismo archyvinį XX a. trečio dešimtmečio dokumentų masyve nustatytos 58 bylos, kuriose figūravo 63 teistos už žmonių nužudymą moterys. Gausiausias bylų ir teisiųjų kontingentas buvo iš Šiaulių apskrities – 26 bylos ir 29 moterys, lenkiantis kitų apskričių rodiklius. Pagal bylų gausą ir teisiųjų moterų lokalizaciją, apskritys išrikiavo tokia tvarka: Tauragės (10 bylų ir 11 moterų), Kretingos (8 bylos ir 9 moterys), Biržų ir Telšių (po 5 bylas ir 5 moteris), Mažeikių (4 bylos ir 4 moterys).

Teismo sprendimu kaltomis dėl žmogaus nužudymo buvo pripažintos 32 moterys, tarp jų trims pagal Baudžiamąjį statutą pateikti kaltinimai buvo įrodyti iš dalies. Daugiausia nuteistųjų buvo 1930 metais, kai apygardos teismas 7 kartus įrodė moterų dalyvavimą nužudant žmogų. Teisiųjų moterų 27 atvejai baigėsi išteisinimu, teismui pritrūkus įrodymų nustatyti jų kaltę – vien 1923 ir 1927 metų bylose užfiksuota po 7 išteisintas moteris. Keturios bylos buvo nutrauktos, tokiu būdu teisėjams nepaskelbus nuosprendžio.

Nuteistų moterų pasiskirstymas pagal Baudžiamojo statuto straipsnius atskleidė, kad 26 atvejais apygardos teisme buvo įrodyta moterų kaltė pagal 461 straipsnį dėl naujagimio nužudymo, 3 atvejais – pagal 455 straipsnį dėl šeimos nario nužudymo, 2 atvejais – pa-

² Surašymo metu 1923 metų rugsėjo 17 dieną Lietuvos Respublikos plotas be autonominio Klaipėdos krašto užėmė 53 242 km², deklaruotas gyventojų skaičius – 2 028 971 (moterų 1 061 411, vyrų 967 560), žr. Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 metų rugsėjo 17 dienos visuotinio gyventojų surašymo duomenys (1924), p. 4.

gal 458 straipsnį dėl nužudymo būnant afekto būsenos ir vienu – pagal 453 straipsnį dėl tyčinio nužudymo. Galima reziumuoti, kad trečio dešimtmečio nužudymo bylų masyve gausiausią kategoriją sudarė savo nesantuokinės kilmės kūdikius nužudžiusios moterys.

Išlikusi Šiaulių apygardos teismo ketvirto dešimtmečio dokumentika yra beveik du kartus gausesnė nei trečiojo. Tyrimo metu buvo ištirtos 1931–1940 metų laikotarpio 105 bylos, kuriose buvo teisiama 111 moterų, inkriminavus žmogaus nužudymą. Gausiausią bylų ir teisiamųjų kontingentą išlaikė Šiaulių apskritis (48 byla ir 51 moteris), žymiai lenkdama kitas į teismo jurisdikciją tuo metu įėjusias apskritis (Tauragės – 19 bylų ir 21 moteris, Mažeikių – 18 bylų ir 19 moterų, Kretingos ir Raseinių – po 7 bylas ir 7 moteris, Telšių – 6 bylos ir 6 moterys).

Kaltomis dėl žmogaus nužudymo buvo pripažintos 83 moterys, tarp jų trims pateikti kaltinimai buvo įrodyti iš dalies. Daugiausia nuteistųjų buvo 1936 metais, kai teismas 15 kartų įrodė moterų dalyvavimą nužudant žmogų. Tarp išnagrinėtų bylų 24 teisiamų moterų atvejai baigėsi išteisinimu, teismui pritrūkus įrodymų nustatyti teisiamųjų kaltę. Pažymėtina, kad 4 bylos buvo nutrauktos – 1 dėl teisiamosios mirties ir 3 atvejais teismo ekspertams konstatavus, kad teisiamosios įvykdydamos nusikaltimą turėjo protinę negalią.

Pagal Baudžiamojo statuto straipsnius sugrupuotų nuteistų moterų imties charakteristika atskleidė, kad ir XX a. ketvirtame dešimtmetyje daugiausia Šiaulių apygardos teisme buvo įrodyta neonaticidą atlikusių moterų kaltė. Iš viso 61 teisiamoji buvo pripažinta kalta pagal Baudžiamojo statuto 461 straipsnį, o 12 moterų buvo pripažintos kaltomis pagal 455 straipsnį, šešios – pagal 458 straipsnį, trys – pagal 453 straipsnį ir viena – pagal 464 straipsnį.

Moterų motyvai įvykdyti nusikaltimus bei teismo ir spaudos reakcijos

Į kontroversišką klausimą dėl dažniausių nusikaltimo motyvų gali padėti atsakyti pačių nuteistųjų prisipažinimai, kurie buvo surašyti nuovadų tardytojų medžiagoje bei Šiaulių apygardos teismo posėdžių protokoluose. Vis dėlto, išnagrinėjus XX a. trečio dešimtmečio dokumentų masyvą ir teisiamųjų rašytinius parodymus, pavyko nustatyti mažiau nei pusės moterų priežastį nusikalsti. Prisipažinusių ir pasiryžusių atskleisti nusikaltimo aplinkybes moterų parodymai yra svarbios detalės, leidžiančios rekonstruoti jų socialinę aplinką, emocinę būklę ir patirtus iššūkius, galimai išprovokavusius jų apsisprendimą imtis nužudymo.

Su neonaticidu susijusiose bylose kelios moterys kvotose įvardijo teismo atstovams, kad prieš ir per gimdymą patyrė baimės ir gėdos jausmus. Šios fobijos buvo susijusios su rizika būti pasmerktai ir atstumtai savo artimųjų, todėl moterys ėmėsi veiksmų slėpti savo nėštumo pėdsakus. Pradėtoje 1922 metų pabaigoje nagrinėti byloje teisiamoji A. J. atskleidė, kad nedelsiant po gimdymo ji pasmaugusi ir užkasusi po žeme lavoną, kaip pažymėta protokole: „Padarius tai iš baimės, kad kas nors nesužinotų, jog ji turėjus kūdikį“ (LCVAa 488-5-1238, l. 2). Kitoje byloje dėl baimės būti išvarytai savo brolių iš šeimos namų teisiamoji A. R. pasakė, kad reguliariai vilkėjo palta, maskuodama savo kūno pokyčius (LCVAb 488-5-3049, l. 18 a. p.).

Netekėjusios moterys, kurios laukėsi nesantuokinės kilmės kūdikio, galėjo baimintis niekinančio savo giminaičių bei kaimynų požiūrio ir net fizinio pobūdžio bausmių. XIX a. pabaigos – XX a. vidurio Lietuvos visuomenės tyrimai atskleidžia, jog pavainikio susilaukimas buvo traktuotas kaip bažnytinių ir vietos bendruomenės dorovinių normų pažeidimas, tariamo „ištvirkimo“ pasekmė. Kaimiškoje aplinkoje pavainikio susilaukusios motinos ir jų tėvai dažnai turėjo kentėti viešas pajuokas, „ištvirkėlės“ stigmą pelniusios moterys buvo nepageidaujamos vietos bendruomenės šventėse, nuo jų nusigrėždavo draugai ir šeimos nariai, tad šios aplinkybės paskatino jas palikti gimtąją gyvenvietę (Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė-Šaknienė, 2009, p. 451–452). Viešas pavainikių motinų barimas funkcionavo kaip įspėjimas ir kitoms kaimo merginoms, kas joms grėstų, jeigu jos nusižengtų bendruomenės dorovės normoms. Kita vertus, XX amžiaus trečiame dešimtmetyje Lietuvoje pavainikių kūdikių gimimas nebuvo retas reiškinys. Pradėjus registruoti 1922 metų pavainikių kūdikių duomenis, nustatyta, kad Lietuvoje tarp 100 gimusių vaikų 6,3 procento buvo pavainikiai, o 1930 metais jų apimtis siekė 6,7 procento (Oželis, 1934, p. 21). Etnografinio pobūdžio tyrimai XX a. 4-ame dešimtmetyje apie dorovinius nusižengimus fiksavo pokyčius Žemaitijoje, vietos gyventojams pakankiau vertinant seksualinius santykius tarp nesusituokusių asmenų (Mickevičius, 1938, p. 412–414).

Pažymėtina, kad Šiaulių apygardos teismas skirtingai interpretavo dviejų išteklėjusių moterų motyvą nužudyti savo kūdikius. Byloje, kurioje teisiamaoji R. P. susilaukė kūdikio nuo vietinio plėšiko, teismas padarė prielaidą, kad moteris bijojo galimo keršto dėl neištikimybės iš savo sutuoktinio, kuris buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę ir dar negrižo iš karo fronto (LCVAc 488-5-2580, l. 33 a. p.). Kitaip teismas įvertino atvejį, kai teisiamaoji M. Š. susilaukė kūdikio nuo savo sutuoktinio brolio, atmesdamas versiją, kad nužudymas buvo įvykdytas dėl gėdos ir žmonių paniekos motyvų, o traktuojant jį kaip asmeninio ištvirkimo padarinį (LVCAd 488-5-3616, l. 21 a. p.).

Dėl kūdikio nužudymo teistos moterys E. A. ir J. P. P. akcentavo materialinį aspektą, lėmusį apsisprendimą atimti gyvybę – tai finansinių lėšų stoka, sąlygota to, kad moterys jau rūpinosi mažamečiais globotiniais ir todėl neturėjo papildomų išteklių išlaikyti kūdikį (LCVAe 488-5-27, l. 4; LCVAf 488-5-2672, l. 26 a. p.). Svarbu pažymėti, kad Šiaulių apygardos teismas ir Vyriausiasis tribunolas šioms skurdo aplinkybėms teikė daug reikšmės, skirdamas švelnesnes bausmes. Iliustratyvi citata užfiksuota byloje, kurioje teisiamaoji E. J., neigdama savo kaltę, 1924 metais padavė apeliaciją į Vyriausiąjį tribunolą ir šis sumažino jai bausmę, „atsižvelgdamas į J. vargingą medžiagimą padėti, kuri ją vertė paaukoti savo antro kūdikio gyvybę duonos kąsnio pelnymui dėl užlaikymo savęs, savo motinos ir savo pirmos dukters, nes J. vargu bau pasisektų rasti tarnystę su dviem vaikais, o ši tarnystė yra vieninteliu jos lėšų šaltiniu“ (LCVAg 488-5-1309, l. 47–48).

Teismo praktikoje buvo keletas baudžiamųjų bylų, kuriose teisiamosios teigė, kad jos buvo pakurstytos vyrų, nuo kurių pastojo, atlikti neonaticidą. Pavyzdžiui, 1929 metais Z. P. bylos medžiagoje užfiksuotas moters pasakojimas tardytojui, kad apie neplanuotą nėštumą sužinojęs jos sužadėtinis pareikalavo nužudyti vaiką įmetant į tvenkinį ar pasmaugiant bei nutraukė ryšius su nėščiaja išvažiavęs iš miesto (LCVAh 488-5-2595, l. 55–56).

Teismas nesiėmė šių motyvų verifikacijos, kadangi vyrai nebuvo patraukti šiose bylose kaip kaltinamieji.

Gausesnė ketvirto dešimtmečio Šiaulių apygardos teismo baudžiamųjų bylų imtis leido jose dažniau identifikuoti užprotokuluotus moterų motyvus nusikalsti. Pavainikių kūdikių nužudymo bylose atsikartoją neonaticido atlikimo priežastys – baimė patirti gėdą iš visuomenės narių, būti atstumtai savo šeimos narių, potencialiai patirti materialinio pobūdžio problemas ar prarasti darbą. Apsisprendimą nužudyti savo gimšiantį vaiką galėjo pakurstyti jau esama moters prasta materialinė padėtis. Atkreiptinas dėmesys, jog teismo medžiagoje nenustatyta indikacijų, kad gimusio kūdikio lytis kaip nors būtų paveikusi moters aspiracijas jį nužudyti.

Unikali teismo didaktika apie gėdos jausmo poveikį, charakterizuojanti neonaticido nusikaltimus atlikusių moterų portretą, rasta 1939 metų O. R. baudžiamosios bylos sprendimo protokole: „Gimdančių merginų būklė, dažniausiai, būna tragiška: arba reikia gėdą nuo žmonių kęsti; arba, dar blogiau, nėra kaip, dėl neturto, su vaiku toliau gyventi. Taip buvo iš šį kartą. Teisiamoji pragyvena iš to, kad tarnauja pas ūkininkus. Ir gėda ir nebegalėjimas, teisiamosios manymu, toliau gyventi. Patekęs į tokią būklę žmogus, silpnėsio būdo, silpnėsios valios žmogus, gali baisiausi nusikalstamą darbą papildyti. Tokį žiaurų nusikaltimą papildė ir teisiamoji. Jos negalima atleisti nuo bausmės, bet lygiai tiek pat ir negalima ir nesuprasti“, – samprotavo teisėjų kolegija, skirdama 6 mėnesių paprastojo kalėjimo bausmę (LCVAi 488-5-2924, l. 25–26).

Tarpukario laikotarpio spaudos analizė leidžia teigti, kad visuomenė polemizavo dėl kūdikio nužudymo ir baudžiamosios atsakomybės temų. Vladas Kairiūkštis 1938 metais publikuotame straipsnyje apeliavo, kad visuomenė smerkė vaikus nužudžiusias moteris, tačiau ignoravo biologinio kūdikio tėvo vaidmenį. „Tokios motinos greičiau tėra aukos visuomenės santvarkoje pasireiškiančių įvairių blogybių, iš kurių pirmiausia tenka pažymėti atsakingumo stoką iš pavainikio tėvo pusės. Pasirėmęs savo gydytojo 25 metų praktikos patyrimu, norėčiau pasakyti: pasireiškia iš tėvo pusės ne tik atsakingumo stoka, bet dažnai ir brutalumas. Įstatymai, be alimentų, jam neuždeda jokių prievolių ir bausmės. <...> Patyrimas rodo, jog nužudymas ypač dažnai įvykdomas tada, kai tėvas pradeda žiauriai elgtis su būsimąja motina, varo ją nuo savęs, arba palieka vieną savo likimui, o pats tuo tarpu, kaip tai neretai atsitinka, negarbingai pasislepia“, – teigė Kairiūkštis, agitavęs už baudžiamųjų sankcijų suvienodinimą moterims ir vyrams (Kairiūkštis, 1938, p. 804). Straipsnyje paminėtas kūdikio tėvo atsiribojimas ar pasislėpimas buvo aktuali problema ir neonaticidą atlikusioms moterims, kurias teisė Šiaulių apygardos teismas.

Pažymėtinas ir panikos faktorius, prisidėjęs prie pasirinkimo skubotai atlikti nužudymą. Pora teisiamų moterų apygardos teisme prisipažino, jog jos po gimdymo išsigando kūdikio riksmo, kuris būtų išdavęs šalia gyvenusiems asmenims apie slėptą nėštumą. Kaip pavyzdys, teiktina L. K. byla, kurioje teisiamoji prisipažino, kad slėpė nuo šeiminių savo nėštumą, o 1933 metų lapkričio 18 dienos naktį sėkmingai pagimdė ir pasmaugė kūdikį su siūlu, šiam staiga pradėjus rėkti (LCVAj 488-5-456, l. 4 a. p.).

Vaikų gimdymo papročių Lietuvoje analizė atskleidė reikšmingų aplinkybių, kodėl pavainikių besilaukusios nėščiosios dažnai gimdydavo be pašalinės pagalbos. „*Bobutėmis*“

vadintos kaimo pribuvėjos dažniausiai vengdavo padėti „ištvirkusioms“ merginoms, kurių nėštumas traktuotas kaip vietos sociumo dorovės normų pažeidimas. Padubysio valsčiaus gyventojų gimdymo papročių aprašyme Adomas Vaitauskas pažymėjo, kad „bobutės“, net ir prašomos, nenorėjo eiti padėti motinoms, nes pačios bijojo pelnyti valsčiaus gyventojų pajuoką ir neapykantą, tapus amoralių merginų talkininkėmis (Vaitauskas, 1937, p. 70–71). Moterų gimdymas ir veikimas vienuose prisidėjo prie neonaticido aukšto latentiskumo Lietuvos kriminalinės statistikos ataskaitose.

Baudžiamosiose bylose, susijusiose su tirtu XX a. trečiame dešimtmetyje suaugusių žmonių nužudymu, įprastai vyravo materialinio praturtėjimo motyvas. Šiaulių apygardos teismas 1926 metais konstatavo, kad dviejų moterų paskata buvo noras su nusikaltimo bendrininkais užgrobti šeimos narių ūkį, išžudžius jo šeimnininkus ir sunaikinus testamentą (LCVAk 488-5-39, l. 97–100). Maksimalia sankcija – sunkių darbų kalėjimu iki gyvos galvos buvo nubausta sutuoktinių pora, kurie nebenorėjo mokėti pinigų nekenčiamai būsto nuomotojai ir ją 1930 metais nusprendė nužudyti padegdami žibalu (LCVAI 488-5-694, l. 60–61).

Ištyrus ketvirto dešimtmečio bylose užfiksuotas homocido aplinkybes, nustatyta, kad nužudymo motyvų priežastys buvo įvairesnės – dažniausiai keršto akstinas, siekis pasisavinti nekilnojamąjį turtą ir nenoras auginti vaiko dėl materialinių sunkumų. Suaugusių asmenų nužudymo bylos, labiau nei kitos gyvybės atėmimo rūšių kriminalinės bylos, pasižymėjo gausia ikiteisminio tyrimo medžiaga, dažna apeliacinių skundų pateikimo praktika, detalai užfiksuotomis nusikaltimo aplinkybėmis bei dramatiškais asmeninio gyvenimo istorijų siužetais. Teismo proceso metu kartais atsiskleisdavo visai nauji ir išsamūs nusikaltimo motyvai, nei nurodyti kaltinamajame akte ar ikiteisminio proceso dokumentuose.

Vienu iš paminėtos situacijos, kai proceso metu paaiškėjo papildomos aplinkybės, pavyzdžių būtų šeimos tragedija, įvykusi 1936 metų sausio 16 dieną Ramoškų kaime. Šiaulių apygardos teisme buvo pateikta kaltė dviem seserims dėl brolio nužudymo, ir vyresnioji prisipažino nušovusi brolių medžiokliniu šautuvu, neva jis dėl antivalstybinių pažiūrų nemokėjo mokesčių, netvarkė ūkio bei ignoravo antstolio veiksmus išvaržyti ūkį, taip sukeldamas grėsmę šeimai netekti savo vienintelės nuosavybės ir maitinimosi šaltinio. Teismo sprendimu abi seserys buvo pripažintos kaltomis, tačiau po pateiktų skundų Lietuvos Respublikos Apeliaciniai rūmai sušvelnino bausmę, nes buvo išklausyti papildomi liudininkai, o vyresnioji sesuo teisėjams davė konfidencialų parodymą, kad ji iš brolio reguliariai patirdavo seksualinę prievartą ir todėl ryžosi jį nužudyti (LCVAm 488-5-1279, l. 57–59, 88, 91–92).

Šiurpiomis suplanuoto nužudymo aplinkybėmis pasižymėjo 37 metų plungiškės M. S. byla. Moteris teisme prisipažino kalta, jog 1937 metais reprezentacinėje Prezidento Smetonos gatvėje, šalia Plungės turgavietės peiliu dūrė savo buvusiam sugyventiniui į krūtinę ir kaklą. Moteris teismo posėdyje teigė, kad smogė impulsyviai, manydama, kad vyriškis ją pirmas puls. Teismas, priimdamas sprendimą, įvertino aplinkybę, jog nukentėjusysis anksčiau persekiavo ir grasindavo moteriai bei keršydamas niokojo jos turtą (LCVAn 488-5-3370, l. 34–35).

Kitose nužudymo susijaudinus kriminalinėse bylose vyravo motyvas atkeršyti, teisiamosioms veikiant spontaniškai ir neįvertinus galimų mirtinų pasekmių. Tokia situacija įvyko 1935 metais Tauragės „Maisto“ bendrovės fabriko darbininkų poilsio kambaryje, kuriame darbuotoja V. L. per muštynes peiliu smogė mėsininkui į krūtinę, pažeisdama arterijas, širdies aortos sienelę, ir šis vietoje mirė nukraujavęs. Auka buvo teisiamosios sutuoktinio bendradarbis ir dieną prieš nusikaltimą įžeidė moterį necenzūrinėmis seksualinio pobūdžio replikomis. Moteris planavo asmeninio keršto akciją, tačiau apygardos teismui deklaravo, kad neturėjo tikslo žudyti (LCVAo 488-5-1955, l. 42–43).

Unikalūs atvejais, kai buvo nužudytas fizinę negalią turintis asmuo, užfiksuotas 1934 metais apygardos teismo išnagrinėtoje O. O. byloje. Teisme 39 metų moteris prisipažino, kad savo namuose Vidgirių kaime nužudė paralyžiuotą seserį, pastumdama ją ant žemės ir daužydama jos galvą į akmenį, sukeldama mirtiną kraujo išsiliejimą į smegenis. Teisiamosios spontanišką įniršį sukėlė tai, kad jos vaiką nukentėjusioji tyčia nustūmė, tiesa, bylos liudininkai patvirtino aplinkybę, kad tarp seserų jau anksčiau tvyrojo nesantaika (LCVAp 488-5-2520, l. 35).

Apygardos teismo dokumentikoje nustatytas vienas nužudymas siekiant apiplėšti kito asmens namą. Įkaliniu iki gyvos galvos nubausta 26 metų E. M., kuri sadistiškai nužudė Gavinaičių vienkiemyje gyvenusią moterį. Šioje plataus rezonanso sulaukusioje byloje ekspertai nustatė, kad nužudymas atliktas kankinamu būdu, peilio smūgiais padarius apie 170 žaizdų, sukėlus nukraujavimą ir širdies paralyžį (LCVAq 488-5-2226, l. 46–47). Tarp bylos dokumentų aptiktos kelios iškarpos iš tuomečių laikraščių lietuvių ir rusų kalba, reflektavusios spaudos ažiotažą dėl nusikaltimo aplinkybių, žudikę apibūdinus „žvėries“ epitetu.

Homicido konteksto tarpukario laikotarpio Lietuvoje papildomai apžvalgai yra reikšmingi Jeronimo Valaičio straipsnio „Kriminalistikos žinyne“ teiginiai. Pagrindiniai žmogžudysčių motyvai buvo kerštas, nesantaika šeimoje, rečiau – nelaiminga meilė, neblaivumo būsenos išprovokuotos peštynės, noras gauti palikimą, asmeniniai ginčai, noras apiplėšti, nesveika psichika. J. Valaitis paminėjo moterų vaidmenį vaikžudystės nusikaltimuose. Jos dažniausiai nužudydavo savo nesantuokinius vaikus motyvuodamos noru išvengti gėdos ir neturto, o vyrai nužudydavo vaikus siekdami išvengti mokėti alimentus (Valaitis, 1937, p. 84–87). Palyginus minėto straipsnio informaciją ir Šiaulių apygardos teismo bylų medžiagą, galima teigti, kad nuteistųjų moterų motyvai nesiskyrė nuo to laikmečio visos Lietuvos tendencijų.

Psichologijos mokslo pradininkas Lietuvoje Vladimiras Lazersonas interpretavo J. Valaičio pateiktus duomenis kaip argumentą, kad dauguma nužudymų buvo atlikti dėl „jausmo motyvų“ (Lazersonas, 1938, p. 58–61). Kerštas, šeimyninė nesantaika, nelaimingos meilės pojūtis ir nekontroliuojama aistra galėjo tapti motyvais nužudyti asmenį, su kuriuo turėti seksualiniai santykiai. Šiaulių apygardos teismo bylų masyve identifikuoti pavieniai atvejai, kai moterys prisipažino, kad patyrė seksualinę prievartą iš asmenų, kuriuos jos paskiau nužudė.

Dažniausios nužudymų įvykdymo aplinkybės

Lietuvos statistikos metraštis neskelbė duomenų apie gyvybės atėmimo įvykdymo aplinkybes, kaip nusikaltimo erdvė, priemonė bei tikslinė nusikaltimo auka. Poreikis publikuoti šią *Centralinio statistikos biuro* rinktą, bet nesusistemintą kriminogeninio pobūdžio informaciją, buvo iškeltas teisininkų bendruomenės (V. R., 1938, p. 111–116). Šią informacijos vakuumą leidžia užpildyti išlikusių baudžiamųjų bylos duomenų analizė ir tendencijų apibendrinimas.

XX a. trečio dešimtmečio bylų medžiaga sufleruoja, kad gyvybės atėmimo nusikaltimus moterys įprastai atliko pavieniui, neturėdamos bendrininkų. Nuo aplinkinių žmonių slėpusios savo nęstumą moterys pavainikio nužudymą stengėsi atlikti diskretiškai, mėgindamos nesukelti įtarimų aplinkiniams ir įgyvendinti savo planą paslepiant palaikus. Tik vienoje atrastoje neonaticido byloje teismas konstatavo, jog nęščioji uždusino ir paslėpė kūdikį padedant vyrui, nuo kurio pastojų (LCVAr 488-5-4072, l. 42–43). To paties laikotarpio baudžiamosiose bylose, susijusiose su suaugusiems asmenims atliktu homcidu, aptikti atvejai, kai nužudymo veiksme dalyvavo žmona su vyru, moteris su savo meilužiu, tarpusavyje bendrininkavę du vyrai su dviem moterimis. Pažymėtina, kad tik dvi moterys – motina K. Š. ir dukra A. Š. – veikė vienos savarankiškai nužudant asmenį (LCVA 488-5-3404, l. 26–27).

Panašios tendencijos dėl nusikaltimų dalyvių skaičiaus pastebimos ir XX a. ketvirtame dešimtmetyje. Iš 83 kriminalinių bylų, kuriose buvo nuteista bent viena moteris, net 73 figūravo tik viena teisiama moteris. Šį rodiklį labiausiai nulėmė vaikžudystės nusikaltimų specifika – siekis slapta nužudyti kūdikį, nepaliekant fizinių įrodymų ir vengiant potencialių nęstumo liudininkų. Tuo metu 6 bylose buvo teisiama viena moteris kartu su vyriškos lyties bendrininku, o kitos bendrininkų kombinacijos su gausesniu bendrininkų skaičiumi buvo epizodinės.

Šiaulių apygardos teismo jurisdikcijoje nagrinėtų nužudymų lokalizavimas atskleidė, kad dažniausiai tokie nusikaltimai įvyko kaimiškoje erdvėje. Trečiame dešimtmetyje 13 nužudymų buvo įvykdyti kaimuose, 4 – sodžiuose, po 2 – dvaruose ir vienkiemiuose, o labiau urbanizuotoje erdvėje nustatyti įvykę 8 nužudymai: 6 miestuose (du kart Šiauliuose, Radviliškyje, Rietave, Tauragėje, Žemaičių Naumiestyje) ir 2 miesteliuose. Kitame dešimtmetyje teismo nagrinėti 60 nužudymų buvo įvykdyti kaimo statusą turinčioje gyvenvietėje, pavieniai atvejai – dvare, palivarke ir sodžiuje. Tuo metu urbanizuotoje erdvėje nužudymo nusikaltimai užfiksuoti epizodiškai – po 7 miestuose (triskart Tauragėje, Joniškyje, Plungėje, Šiauliuose, Žagarėje) ir 7 miesteliuose. Keltina prielaida, kad nusikaltimų erdvės pasirinkimas buvo sąlygotas moterų gyvenamosios vietos ir ribotos galimybės iš jos pasišalinti. Ištyrus įdėmiau neonaticido atvejus pastebėta, kad dauguma nuteistųjų nusikaltimą padarė tose gyvenvietėse, kuriose gimė ir liko gyventi su šeimos nariais. Likusios moterys migravo į tas gyvenvietes, kuriose dirbo atlyginamą darbą ir buvo motyvuotos jį išsaugoti, todėl tikėjosi slapta nužudžiusios kūdikį grįžti į darbą.

Nužudymo aukų duomenų identifikacija atskleidė, kad 3-iame dešimtmetyje iš 13 pavainikių 9 buvo vyriškos lyties, o 4 – moteriškos lyties. Suaugusių asmenų homcrido bylose buvo užfiksuotas sąmoningas dviejų moterų (33 ir 60 metų amžiaus) ir dviejų vyrų

(42 ir 70 metų amžiaus) nužudymas. Netyčinių nužudymų aukų grafoje figūravo po vieną moterį (30 metų) ir vyrą (35 metai).

Ketvirtame dešimtmetyje iš nužudytų naujagimių 21 buvo moteriškos lyties, 7 – vyriškos lyties, o 33 vaikų lyties nepavyko identifikuoti. Kitose nužudymų bylose buvo konstatuota, kad teisiamosios tikslingai nužudė 5 moteris (keturios aukos buvo iki 1 metų, viena 28 metų amžiaus) ir 11 vyrų (trys aukos iki 1 metų amžiaus, kitos aukos – 8, 32, 37, 40, 45, 66, 67 metų amžiaus). Netyčinių nužudymų viktimologinėje grafoje identifikuota 1 moteris (31 metų amžiaus) ir 5 vyrai (1 mėnesio, 22, 31, 50, 80 metų amžiaus). Žudikes ir aukas dažniausiai siejo giminystės ryšiai. Įžvelgtina tendencija, jog vyrų aukų amžiaus tarpsniai buvo labai diferencijuoti. Pats vyriausias nuo homocido nukentėjęs asmuo buvo 80 metų amžiaus P. J., kurį kočėlu smogdama į galvos kiaušą 1938 metais nužudė nepilnametė podukra, būdama susijaudinusi po išgirstų įžeidimų jos motinai (LCVA 488-5-1702, l. 31–32).

Protokoluose užfiksuoti gyvybės atėmimo būdai ir priemonės

Šiaulių apygardos teisme nuteistų moterų panaudoti gyvybės atėmimo būdai pasižymėjo įvairove. Dažniausiai kūdikiai buvo uždusinami, užspaudus jų kvėpavimo takus per burną ir nosį, arba pasmaugiami suveržus kaklą. Užfiksuoti epizodiniai atvejai, kai kūdikis žuvo po smūgio į galvą kietu daiktu ar nuskandintas įmetus į upę. Pavieniai užfiksuoti nužudymo būdai – nesuteikimas gimusiam kūdikiui būtinos pagalbos ir maisto, nugirdymas vandeniui, nusviedimas už kojų, užkasimas į žemę ir įteikimas kitam asmeniui nužudyti vaiką.

Naujagimių nužudymo bylose teismo ekspertai mirties priežastimi įprastai diagnozuodavo asfiksiją³. Kvėpavimo takų užkimšimo atvejai priskirtini obturacinės asfiksijos⁴ tipui, kuriam charakteringi ekchimoziniai simptomai – taškinės kraujosruvos (vadinamos Tardjė dėmėmis) krūtinplėvėje ir širdiplėvėje. Stranguliacinė asfiksija buvo diagnozuojama aptikus smaugimo virve, kilpa ar rankomis požymius, kurie paliko ant kaklo stranguliacinės vagos⁵ žymes ir kraujosruvas ant lavono kūno odos. Retesnės užprotokuluotos nužudymo formos – kūno užspaudimas ranka, virkštelės neužrišimas paliekant kūdikį nukraujuoti, nuskandinimas, palikimas mirtinai sušalti, naujagimio sušėrimas kiaušėms.

Policijos ekspertai pagal sužalojimo indikacijas preliminariai įtardavo, kokio pobūdžio priemonė galėjo būti panaudota nužudyti. Teisiamos moterys, neigdamos savo kaltę, įprastai neįvardydavo nusikaltimo įrankių, arba kratos metu pareigūnams nepavyko priemonių rasti teisiamųjų gyvenamojoje vietoje. Nužudymą, o ne savaiminę naujagimio

³ Asfiksija – pataloginė būklė, kurią sukelia deguonies sumažėjimas (hipoksija) ar išnykimas (anoksija) ir anglies dvideginio pagausėjimas organizmo audiniuose (Garmus, Kurapka, Cėpla, 2000, p. 222).

⁴ Obturacinės asfiksijos rūšimis laikomas šnervių ir burnos užspaudimas ar užkimšimas, kvėpavimo takų užkimšimas (užspanginimas) svetimkūniais, organizmo prigėrimas vandenyje ar kitame skystyje per kvėpavimo takus (Garmus, Kurapka, Cėpla, 2000, p. 231–237).

⁵ Stranguliacinė vaga – smaugimo atspaudas kaklo vagoje, kuriam būdingas gilus įrežis ryškiais kraštais ir odos nubrozdinimas. Skiriamos dvi smaugimo rūšys – pasmaugimas užveržus kilpą bei pasmaugimas rankų pirštais, dilbiu ir žastu, kai suspaudžiami kakle esančios miego arterijos ir nervai (Garmus, Kurapka, Cėpla, 2000, p. 226–229).

mirtį, charakterizuodavo ant lavono kūno aptiktos įtariamo mechaninio sužalojimo žymės. Ekspertų teigimu, vaikui pasmaugti dažniausiai buvo pasitelkti medžiaginiai audiniai, virvės, kūdikio virkštelė, o uždusinti galima buvo vaiką panarinus į vandens pripildytus puodus, kubilus ar kitas talpas.

Fizinė jėga buvo panaudota abiejose teismo išnagrinėtose nužudymo dėl susijaudinimo bylose, kuriose teisiamosios smogė kirviu į aukos galvos kaktą ir peiliu į plautį, taip sukėlusios vidinį kraujavimą. Tyčinio suaugusių asmenų nužudymo bylose moterų veiksmai priklausė nuo sutarto su bendrininkais nusikaltimo atlikimo plano. Pavyzdžiui, 1926 metais Šiaulių apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 105 užfiksuota, kad dviem moterims buvo patikėta užduotis laikyti nusikaltimo aukas suvaržytas paklodėmis, kol bendrininkai vyrai panaudojo šaudomąjį ginklą (LCVAk 488-5-694, l. 4–12).

Teismo ketvirto dešimtmečio medžiaga sufleruoja apie padažnėjusį suaugusių asmenų nuunuodijimą toksinį poveikį turėjusiomis medžiagomis⁶. Teismo praktikoje nustatyti ir pavieniai epizodai, kai buvo nuduriama peiliu, nuskandinama, suduoti fiziniai smūgiai, ir vienetiniai – kai nužudymas įvykdytas daiktu smogus į galvą, uždusinus ar nušovus. Išskirtinos dvi bylos, susijusios su nužudymu – 1934 metais įrodytas moters pasikėsinimas nušauti savo vyrą, Laižuvos policijos vachmistrą (LCVAu 488-5-3787, l. 56), ir 1935 metais nustatyti L. M. veiksmai finansiškai pakursčius kitą asmenį atlikti nužudymą (LCVAv 488-5-2200, l. 71–72 a. p.). Apibendrinus nusikaltimo priemones tikslinga klasifikuoti į nuunuodyti panaudotus cheminius junginius (kaip acto esencija piene, arseno oksidas bulvių košėje, arseno oksidas kiaušinieneje, kreolino lašai, muilo druska iš natrio hidroksido, sacharinas piene, terpentinas su acto esencija), šaunamuosius ginklus, peilius bei tiesiogiai nepritaikytus žudyti įrankius.

Nusikaltimo įkalčių slėpimo braižas

Nusikaltimo įkalčių slėpimo būdą lėmė pati nužudymo lokacijos aplinka, nužudymą atlikusiai moteriai įvertinus, ar šalia gyveno kiti žmonės, ar buvo pastatų su nenaudojamomis patalpomis. Kūdikio lavonas dažniausiai buvo slepiamas po pagimdžiusios moters lova arba lovos pataluose. Vis dėlto, sprendžiant iš kriminalinių bylų turinio, tai buvo prasta priedanga, nes nėščiąją nusikaltimu įtarę asmenys pirmiausia eidavo į jos kambarį ieškoti įkalčių. Konstatuoti ir pavieniai atvejai, kai lavonas buvo paslėptas daržinėje, dirvoje, rūsyje, krosnyje ir kitose erdvėse.

Dar vienas populiarus būdas paslėpti lavoną buvo jo įmetimas į upę ar nuotakų vandens telkinį. Savaitraštis „Mūsų momentas“ aprašė unikalią atvejį, kai Palangoje moteris tyčia įmetė savo vaiką į Baltijos jūrą ir gavo 10 metų sunkių darbų kalėjimo bausmę (Apyg. teismas prašo malonės, 1930, p. 3). Deja, teistos moters byla neišliko LCVA saugomame teismo fonde, tad nustatyti šio incidento aplinkybių nepavyko.

⁶ Teismo medicinos teorijoje nuodu laikoma medžiaga, kuri toksikuoja organizmą, patekusi į jį nedidelėmis dozėmis ir kisdama pagal chemijos ir fizikos dėsnius. Nuodai pagal jų efektą organizmui yra klasifikuojami į rūgštis ir šarmus, destruktinius nuodus, kraujo nuodus, funkcinus nuodus, pesticidus, apsinuodijimą per maistą (Garmus, Kurapka, Cėpla, 2000, p. 247, 253).

Kitokiais būdais moterys mėgino nuslėpti savo dalyvavimą suaugusio asmens homicide. Jos po įvykdyto nužudymo palikdavo auką nusikaltimo vietoje ir stengdavosi atsikratyti nusikaltimo priemonėmis ar nužudyto asmens daiktais. Teismo bylų masyve identifikuoti pavieniai atvejai, kai moteris panaudoję šautuvą ir amuniciją užkasė tvarte, gatvėje išmetė peilį, paslėpė aukos krauju išsiteptus rūbus, iš aukos pavogtus daiktus išpardavė ir išardė į detales. Pažymėtinas unikalus atvejis, kai teisiamoji L. M. B. profesionaliai kūrė savo alibi, kadangi buvo kitoje gyvenvietėje jos užsakymo nužudymo metu (LCVAv 488-5-2200, l. 5–7). Išskirtinėje 1934 metų kriminalinėje byloje teisiamoji A. B. mėgino slėpti savo tapatybę, nusikaltimo padarymo metu vilkėdama vyriškus drabužius ir kaukę, su meilužiu bendrininku inscenizuodami banditų vykdomą apiplėšimą (LCVAw 488-5-1693, l. 4–5).

Atskiros dėmesio vertos nusikaltimų įvykdžiusių moterų pastangos suklaidinti pareigūnus, teikiant melagingus parodymus. Tardymo kvotą dėl kūdikio nužudymo vedę pareigūnai dažnai užfiksavo įtariamųjų sakytą versiją, kad po gimdymo neteko sąmonės ir atsipeikėjusios rado savo kūdikį jau mirusį. Pavyzdžiui, A. B. kriminalinėje byloje teisiamoji savo parodymą dėl neva prarastos sąmonės pakartojo ir teismo posėdžio metu, tačiau teismo ekspertas paneigdamas įrodė, kad kūdikio lavonas turėjęs stranguliacijos žymių, kurias galėjo sukelti tik pati teisiamoji stipriai smaugdama vaiką (LCVAx 488-5-517, l. 46 a. p.). Teisiamų moterų versijas įprastai paneigdavo asmenys, pateikę vertingos informacijos dar tardymo stadijoje ir kviesti į teismą kaip liudininkai. Pastarieji nusikaltimo padarymo metu gyveno šalia moterų ir sekė jų asmeninį gyvenimą – įprastai tai buvo darbą suteikę ūkio šeimininkai, bendradarbiai, kaimynai arba šeimos nariai.

Vizualiai pasikeitusi moters, kuri mėgindavo slėpti savo nėštumą, figūra pagrįstai sukeldavo gyvenamosios ar darbo vietos žmonių įtarimą. Savo kūdikį nužudžiusios O. N. bylą galima traktuoti kaip tipinį neonaticido nusikaltimo aplinkybių demaskavimą – gyvenusios gretimuose Raudėnų valsčiaus sodžiuose kaimynės atkreipė dėmesį į nėščiosios suplonėjusią figūrą ir įtardamos, kad buvo atsikratyta kūdikio, pranešė vietos policijai (LCVAy 488-5-2430, l. 4).

Teismo pripažintų kaltomis dėl žmogaus nužudymo moterų socialiniai bruožai

Šiaulių apygardos teisme 115 pripažintų kaltomis moterų atvejai buvo ištirti atliekant topografinį pjūvį. Pirmiausia tikslinga nustatyti moterų amžiaus rodiklius, sugrupavus juos pagal *Lietuvos statistikos metraščio* amžiaus tarpsnius. Peržiūrėjus bylų kaltinamuosius aktus, paaiškėjo, kad didžiausią grupę – 59 iš 115 pripažintų kaltomis – sudarė nuo 21 iki 29 metų amžiaus moterys. Kitos dažniausios amžiaus grupės: 30–39 metų (27 atvejai), 18–20 metų (20 atvejų), 40–49 metų (5 atvejai). Jaunesnio arba vyresnio amžiaus, nei jau išvardyta, nuteistų moterų atvejai buvo vienetiniai.

Prie tendencijos, kad nusikaltėlių grafoje dominuotų 21–29 metų amžiaus tarpsnis, svariausiai prisidėjo savo pavainikius kūdikius nužudžiusios moterys. Identifikuotas dėl neonaticido nuteistų 13-os moterų skaičius trečio dešimtmečio bylose ir 36 moterų skaičius ketvirto dešimtmečio bylose. Antra pagal dažnumą minimos 21–29 metų amžiaus grupės

nusikaltimo rūšis buvo tikslingas nužudymas (7 atvejai), trečia – nužudymas būnant afekto būsenos (3 atvejai).

Teismo nuteistų 30–39 metų amžiaus moterų grupėje taip pat dažniausia nusikaltimo rūšis buvo neonaticidas (16 atvejų iš 27). Pažymėtina, kad šioje ištirtoje amžiaus grupėje buvo didžiausias tikslingą nužudymą įvykdžiusių moterų skaičius – 9.

Gyvybės atėmimo bylose dominavo teisiamos moterys, kurios buvo gimusios kaimiškose vietovėse. Baudžiamųjų bylų kaltinimo protokoluose užfiksuota, kad 83 moterys gimė kaimuose, 10 – vienkiniuose, 8 – dvaruose. Tik aštuntadalio moterų deklaravo, kad gimė urbanizuotoje erdvėje: dešimt miesteliuose ir keturios miestuose. Pažymėtina, kad nusikaltimo padarymo dieną didžioji dalis moterų gyveno kaimiškose vietovėse. Apygardos teismo bylose įregistruota 76 gyvenusios kaimuose moterys, dvaruose – 8, vienkiniuose – 4. Miesteliuose nusikaltimo įvykdymo metu gyveno 14, o miestuose – 11 moterų; bendrai jos sudarė daugiau kaip penktadalį visų nuteistųjų. Dvi nuteistos moterys policijai nurodė neturėjusios nuolatinės gyvenamosios vietos.

Nuteistų moterų šeiminės padėties tyrimas leido konstatuoti, kad šioje imtyje dominavo netekėjusios moterys. Šiaulių apygardos teismo pripažintos kaltomis 90 moterų nusikaltimo metu nebuvo sukūrusios šeimos – šios grafos daugumą sudaro nužudžiusios savo pavainikius kūdikius. Ištekęsios buvo 14 moterų, joms dažniausiai buvo pareikšti kaltinimai dėl tikslingo nužudymo ar nužudymo susijaudinus. Tarp nuteistųjų imties buvo 10 našlių ir 1 išsiskyrusi moteris.

Etnokonfesinis aspektas demonstruoja Šiaulių apygardos teismo jurisdikcijos rezidentų homogeniškumą. Išlikusių teismo kriminalinių bylų duomenys liudija, kad beveik visos teisiamosios nurodė esančios lietuvių tautybės ir tik viena nurodė esanti rusų tautybės. Tardymo metu 111 moterų nurodė esančios Romos katalikų tikybos, dvi nuteistosios nurodė, kad yra evangelikės liuteronės, o po vieną prisistatė esanti evangelikė reformatė ir stačiatikė.

Kas ketvirta iš penkių nuteistų moterų – net 93 – nusikaltimo padarymo metu neturėjo jokio išsilavinimo. Tik 17 moterų lankė pradžios mokyklą, 4 moterys tardomos deklaravo turinčios vidurinę išsilavinimą, o viena nuteistoji teigė esanti savamokslė. Raštingų ir neraštingų nuteistų moterų proporcija pasidalijo beveik per pusę: 58 moterys tardymo kvotose nurodytos kaip beraštės, o 57 moterys teigė mokančios rašyti. Pažymėtina, kad XX a. trečio dešimtmečio bylose nemokėjusių rašyti buvo dauguma (20 iš 32), o ketvirtame dešimtmetyje nuteistųjų kontingente atsirado daugiau raštingų moterų (45 iš 83).

Nužudymą įvykdžiusių moterų paskirstymas pagal profesinę specializaciją rodo, kad didžioji jų dalis turėjo nepastovų fizinį, žemės ūkio ir namų ūkio sferos darbą. Fizinio darbo segmentą sudarė 45 teisiamosios, kurios tardymo protokoluose save pristatė žodžiais „darbininkė“, „juodadarbė“, „padienio darbininkė“, „samdinė“, kas sufleruotų, kad jos neturėjo reguliarios darbovietės, o uždarbis iš epizodinio darbo buvo vienintelis pragyvenimo šaltinis.

Darbinę sąsają, susijusią su žemės ūkiu, nurodė 33 moterys, tardymo metu charakterizuotos kaip „žemdirbės“, „ūkininkės“, „ūkio darbininkės“. Namų ūkio sferoje figūravo 31 moteris, jos tardymo kvotose minimos kaip „tarnaitės“, „šeimininkės“, „namų darbi-

ninkės“. Taip pat teismo nuteistųjų gretose buvo po vieną pribuvėją, siuvimo paslaugas teikusią moterį, prekybininkę, uogautoją. Dvi moterys nurodė, kad prieš padarydamos nusikaltimą išvis neturėjo darbo.

Tardymo kvotų medžiaga įgalino įvertinti moterų disponuoto nekilnojamojo turto aspektą. Pareigūnams 104 moterys nurodė, kad neturėjo jokio materialinio turto, arba tai, kad jis priklausė tik jų šeimos nariams. Nuosavą žemės sklypą teigė turėjusios tik 7 nužudymu apkaltintos moterys, o 4 turėjo žemės sklypą su vienu ar keliais pastatais.

Išvados

1. Išlikusių 1922–1940 metų Šiaulių apygardos teismo baudžiamųjų bylų analizė atskleidė, kad gyvybės atėmimas pagimdytiems nesantuokinės kilmės kūdikiams buvo dominuojanti moterų įvykdytų žmogaus nužudymo nusikaltimų rūšis. Šiaulių apygardos teismas nuteisė 87 moteris dėl neonaticido, 20 – dėl tyčinio asmens nužudymo ir 8 – dėl asmens nužudymo paveikus afekto būsenai. Ši regioninė nužudymo rūšių proporcija koreliuoja su 1935–1939 metų laikotarpio *Lietuvos statistikos metraštyje* fiksuotomis nacionalinio lygmens tendencijomis, kuriose tarp pat neonaticidas, skaičiuotas kartu su abortu, nusvėrė tyčinę ir netyčinę žmogžudystes.
2. Šiaulių apygardos teismo konstatuotos gyvybės atėmimo priemonės ir įvykdymo būdai pasižymėjo didele įvairove. Dominuojanti naujagimių mirties priežastis buvo asfikcija, tyčia sutrikdžius kūdikiui kvėpavimo funkciją ir tam tikslui panaudojus kaklą suveržiančias kilpines medžiagas ar nosies ir burnos alsavimą blokavusius audinius. Tyčinio ir netyčinio nužudymo bylose dažniausiai būdavo įrodytas nunuodijimas toksinį poveikį turinčiais cheminiais junginiais.
3. Lietuvos visuomenėje vyravusios stigos dėl nesantuokinės kilmės vaikų ir rizika patirti skurdą savarankiškai auginant vaiką tapo pagrindiniais motyvais moterims įvykdyti gyvybės atėmimo nusikaltimą. Visuomenines dorovės normas pažeidusios moterys buvo smerkiamos ir diskriminuojamos, todėl, baimindamosi dėl potencialaus darbo netekimo ir santykių su šeimos nariais nutraukimo, nėščiosios ryždavosi sukelti savo kūdikio mirtį iškart po gimdymo. Moterų apsisprendimą nužudyti suaugusius žmones inspiravo asmeninio keršto motyvas ir siekis pasisavinti jų nekilnojamąjį turtą.
4. Dažniausiai nužudymus įvykdydavo 21–29 metų amžiaus teisiamosios, kurios buvo gimusios kaime ir nusikaltimo padarymo metu gyveno kaimiškoje aplinkoje. Nužudymu apkaltintų moterų imtyje dominavo dar nesukūrusių santuokos, lietuvių tautybės, Romos katalikų konfesijos kontingentas. Edukacinio parametro analizė atskleidė, kad, nepaisant gausios bemokslių dalies, per 1922–1940 metus augo įgijusių pradinį išsilavinimą moterų gretos, o raštingų nuteistų moterų skaičius ketvirtame dešimtmetyje nusvėrė analfabečių imtį. Baudžiamojon atsakomybėn patrauktos moterys įprastai dirbo fizinį nereguliarų darbą žemės ūkio ir namų ūkio srityse, kurios buvo jų pagrindinis materialinis pragyvenimo šaltinis.

Nepublikuoti šaltiniai

LCVAa – 1922 12 29 *Kaltinamasis aktas A. J. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 1238.

LCVAb – 1927 10 05 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu A. R. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 3049.

LCVAc – 1925 03 27 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu R. P. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 2580.

LCVAd – 1930 09 03 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu M. Š. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 3616.

LCVAe – 1923 03 13 *Kaltinamasis aktas E. A. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 27.

LCVA – 1929 12 12 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu J. P. P. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 2672.

LCVAg – 1924 01 26 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu E. J. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 1309.

LCVAh – 1928 06 11 *Kaltinamosios Z. P. tardymo protokolas*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 2595.

LCVAi – 1939 04 22 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu O. R. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 2942.

LCVAj – 1933 12 30 *Kaltinamasis aktas L. K.* Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 456.

LCVAk – 1926 05 14 *Kaltinimo aktas J. B., M. B., D. J. ir A. A.*; 1930 12 16 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu J. B., M. B., D. J. ir A. A. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 39.

LCVAI – 1930 12 16 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu J. D. ir M. D. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 694.

LCVAm – 1936 04 17 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu Z. J. ir E. J. baudžiamojoje byloje*; 1936 09 23 *Apeliacinių rūmų posėdžio protokolas*; 1936 09 23 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu Z. J. ir E. J. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 1279.

LCVAn – 1937 10 23 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu M. S. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 3370.

LCVAo – 1935 12 06 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu V. L. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 1955.

LCVAp – 1934 03 17 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu O. O. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 2520.

LCVAq – 1931 10 12 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu E. M. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 2226.

LCVAr – 1924 05 03 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu A. V. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 4072.

LCVAs – 1934 03 10 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu K. Š. ir A. Š. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 3404.

LCVAat – 1940 03 13 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu B. K. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 1702.

LCVAu – 1934 04 24 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu E. U. M. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 3787.

LCVAv – 1935 01 27 *Kaltinimo aktas L. M. B. ir A. J.*; 1935 04 04 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu L. M. B. ir A. J. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 2200.

LCVAw – 1934 05 08 *Kaltinimo aktas A. K. ir A. B.* Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 1693.

LCVAX – 1930 10 04 *Sprendimas Lietuvos Respublikos vardu A. B. baudžiamojoje byloje*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 517.

LCVAy – 1930 07 21 *Kaltinimo aktas O. N.* Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 488, ap. 5, b. 2430.

Publikuoti šaltiniai

Baudžiamasis statutas: su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų (1934). Sudarė Kavolis, M., Bieliackinas, S. Kaunas: D. Gutmano knygynas.

Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys (1924). Kaunas: Finansų ministerijos Centralinis statistikos biuras.

Lietuvos statistikos metraštis. Kaunas: Finansų ministerijos Centralinis statistikos biuras, 1924–1939, t. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Literatūra

Adler, F. (1975). *Sisters in crime: The rise of the new female criminal*. New York: McGraw-Hill.

Apyg. teismas prašo malonės (1930). *Mūsų momentas*, 18, 3.

Chesney-Lind, M. ir Pasko, L. (2004). *The female offender: Girls, women, and crime*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Garmus, A., Kurapka, E. ir Cėpla, A. (2000). *Teismo medicina*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.

Kairiūkštis, V. (1938). Kūdikių nužudymas teismo medicinoje ir kriminalistikoje. *Medicina*, 9, 804–805.

Kowalsky, S. A. (2009). *Deviant women: female crime and criminology in revolutionary Russia, 1880–1930*. DeKalb, Illinois: Northern Illinois University Press.

Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 2–3, 6–7.

Lazersonas, V. (1938). Lytinis gyvenimas ir nusikaltimai. *Kova su piktą radijo bangomis*, 58–61.

Maksimaitis, M. (2012). Teisėkūros akiratyje – pirmasis lietuviškas baudžiamasis kodeksas. In *Teoriniai ir teisėkūros pagrindai ir problemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 297–294

Mickevičius, J. (1938). Apie dorovinių nusizengimų baudimus Žemaičiuose. *Gimtasai kraštas*, 3–4, 412–414.

Oželis, K. (1934). *Natūralinis ir mechaninis gyventojų keitimasis Lietuvoje 1915–1933 metais*. Kaunas: Spindulys.

Panevėžio apygardos teismo įstatymas (1925). *Vyriausybės žinios*, 189, 3, eil. 1282.

Renzetti, C. M. (2013). *Feminist Criminology*. London: Routledge.

Smart, C. (1978). *Women, crime and criminology: A feminist critique*. New York: Routledge.

Šiaulių apygardos teismo įsteigimo ir Kauno apygardos teismo etatų sumažinimo įstatymas (1922). *Vyriausybės žinios*, 81, 1, eil. 705.

Teismų santvarkos įstatymas (1933). *Vyriausybės žinios*, 419, 1–25, eil. 2900.

V. R. (1938). Kriminalinės statistikos reikalai. *Teisininkas*, 4, 111–116.

Valaitis, J. (1937). Žmogžudysčių priežastys Lietuvoje. In *Kriminalistikos žinynas*, 14, 84–87.

Vilbikas, A. (2007). *Šiaulių apygardos teismų istorija (1915–1945 ir 1990–2006)*. Šiauliai: Saulės spaustuvė.

Vilbikas, A. (2018). *Teismai ir teisėjai Lietuvoje (1918–2018)*. Kaunas: Eurispaula.

Vitauskas, A. (1937). Vaikų gimdymas ir auginimas Padubysio valsčiuje. *Gimtasai kraštas*, 1, 65–71.

Vyšniauskaitė, A., Kalnius, P. ir Paukštytė-Šaknienė, R. (2009). *Lietuvių šeima ir papročiai*. 2-asis papildytas leidimas. Vilnius: Mintis.